

Vatan Özgöl

Kıştim (yeni adı Avcılar) köyü Erzincan-Tanyeri nahiyesine bağlı bir köydür. Eski bir yerleşim yeridir. Osmanlıca kayıtlara göre en azından 1516'dan beri varolan bir köy olduğu bilinmektedir.(2) Manevi anlamda zenginlik içeren bir köydür. Birçok ibadet ve adak yeri bulunmaktadır. Bunlardan biri de Kıştim Evliyası'dır.(3) Erzincan İli Tanyeri Nahiyesi Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneğinin 1990'lı yıllarda yöredeki alan araştırması sonucu Kıştim Marı ile ilgili şunları derlemişlerdir:

"Köyün manevi ulularından biri de Kıştim Evliyalrı. Anlatılanlara göre Kıştim Evliyası kaybolmuş. Yöre halkı aramış ve köyün ikinci yerleşim yerinde bir çam ağacının üstünde bulmuş. Halk, kurbanlar keserek buradan evliyayı tekrar götürmüş. Ancak evliya tekrar aynı çam ağacına gelip yerleşmeye karar vermiş. Evliya küsüp tekrar geldiği için yöreye Küstüm adı verilir. Zaman içinde Küstüm halk dilinde Kıştim'e dönüşür. Evliya'nın oturduğu çam ağacının üstü kesilip direk haline getirilmiş ve Cem evi de bu direğin üzerine kurulmuş." (4)

Çelebi Cemalettin Efendi'nin Erzincan'a gelmesinden sonra Nuri DERSİMİ'nin bu konuyla ilgili tespitini aktaralım:

"Çelebi Efendi siyasi toplantılara devam ederken, kendisiyle beraber Erzincan'a gelmiş olan (Ağuçan Ocağı dedelerinden) (5) Seyid Aziz de ayrıca mahalleler içinde dolaşarak Alevi çoğunluğu olan yerlerde toplantılar yapıyor ve tarikatla ilgili vaaz vererek Pençe-Tarik düşüncesini ileri sürüyordu, halkı Pençe-i Ali Aba yoluna davet ediyordu. Bu nedenle halk iki kısma ayrılarak, bir kısmı Seyid Aziz'in düşüncesini kabul ederken, diğer kısmı bu düşüncüyü kesin olarak reddediyordu." (6) Bu noktada tarik olgusunu açıklamak gerekir:

Tarik (çubuğu), Erkân (çubuğu), Matrak, Deste-çûp, Ser-Deste, Evliya, Rızâ, Asa, Sopa, Değnek, Dahanek, Mar, Zülfikar... Bunların hepsinin -dinsel ritüellerde kullanılan anlamıyla- hemen hemen aynı anlama geldiğini kaynaklardan tespit ediyoruz. Bir tarif yapmak içap ederse tarik kullanımı; Kızılbaşlık'ta müsaheplik görevinin yerine getirildiği dinsel rituel sırasında müsahep (yol kardeşi) olacak olanların yeminlerini (söz=kavl) unutmamaları için ağaç dalından

yapılma (bir bakıma Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikarı temsil eden) genelde yeşil bir beze sarılı olarak duran bir değneğin, miraçlama ritüelinden sonra müsahip kavline gireceklerin sırtına dede tarafından değdirilmesi yani bir çeşit takdis edilmesi olayıdır. Bunun haricinde bir de "tarik çalma" olgusu vardır ki bu olgu, yola uygun hareket etmeyenleri yola uymaya yönlendirmek için ya da suç işlemediği halde yola uymaya devam etmelerini sağlamak için dedenin, taliplerini cem törenlerinde bu tarik denen sopa ile kutsamasıdır. Ancak ikrar vermemiş gençler ve çocuklara tarik çalınmaz.(7)

Temelinde ağaç kültünü (8) gördüğümüz bu olguda tarik, Kızılbaşlar'ca kutsal kabul edilen bir ağaçtan yapılır. Kızılbaşlık'ın kutsal kitaplarından buyruklarda -ama özellikle İmam Cafer Buyruğunda- tarik olgusundan ayrıntılı bir şekilde bahseder. (9)

Tarik ve Pençe tartışması ise aslında Bektaşilik'in Dedegan (Çelebi) ile Babagan (Mücerred) kolu arasındaki bir çeşit iktidar ve nüfus kavgasına dayanır.(10) Sırf Babaganlar'a karşı Kızılbaşlar içinde nüfus arttırabilmek adına, Ahmet Cemalettin Çelebi, tarik ile ibadetin Yezit'lik belirtisi olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiş, Anadolu'ya adamlarını göndererek bu düşüncenin telkinini sağlayıp kendisine belli bir nüfus kazandırmaya çalışmıştır.(11) Bu noktada Yusuf Ziya YÖRÜKAN'ın tespitlerini aktaralım:

"İstiklal Savaşı'ndan sonra ölmüş bulunan Bektaşi Çelebisi Cemalettin Çelebi, Aleviler'in Hacı Bektaş Tekkesi'ne ve Çelebilere önem vermediklerini görmüş, babalarla da arası açık ve davalı olduğu için bir nüfus elde etme lüzumunu duymuş, Alevi köylerine vekiller göndererek dedelerin, hele tarikin, yani sopanın kötü bir şey olduğunu, yezidlerin İmam Hüseyin'in başını o ağaca diktiklerini telkin etmiş. Bazı köyler, Çelebi'ye uymuşlar, bu suretle yeni bir Çelebi Kolu meydana çıkmıştır. Eski inanışlarından dönmeyen Aleviler, Çelebi koluna "dönük", "purut" adını verirler."(12) Aşağıda Nuri DERSİMİ'den aktaracağımız olaylar bu eksende cereyan etmektedir. Nuri DERSİMİ'nin aktardığına göre kendisini Kıştım Köyü'ne Kıştım Marı ritüeline katılması için davet eden Balaban Aşireti reisi Gül Ağa'dır. (13)

Kiřtim Marı (Evliyası) ve Tarık-Pençe Kavgası (1)

Vatan Özgöl tarafından yazıldı.

KISALTMALAR

a.g.e. adı geçen eser

bkz. bakınız

YARARLANILAN KAYNAKÇA

1. SÖZLÜK:

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ferit DEVELLİOĞLU, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, 1988.

2. KİTAPLAR

BİRDOĞAN, Nejat, Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savunması (Mudafaa), Berfin Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1996.

DERSİMİ, Nuri, Hatıratım, Doz Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.

DERSİMİ, Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, Doz Yayınları, İstanbul, Ekim 1997.

GÖLPINARLI, Abdölbaki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, Inkılap ve Aka Kitabevleri Yayınevi, İstanbul, 1977

KAPLAN, Adem, Tanyeri Ağarırken, Erzincan İli Tanyeri Nahiyesi Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği Yayını, 1. Basım, İstanbul, Ocak 1997.

KAYA, Ali, Dersim Tarihi, Can Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Haziran 1999.

MİROĞLU, İsmet, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990

OCAK, Ahmet Yaşar, Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2000.

OCAK, Ahmet Yaşar, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Türk Kültürünü Araştırma Entitüsü Yayınları, Ankara, 1991.

TANKUT, Hasan Reşit, Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler, Kalan Yayınları, 1. Basım, Nisan 2000.

TİMUROĞLU, Vecihi, Bir Sürgünün Ezgileri-Dersim'in Ağıtı, Kalan Yayınları, 3. Basım, Ankara, Ağustos 1999.

YAMAN, Ali, Alevilik'te Dedelik-Ocaklar, Cep Kitapları Dizisi-2, (Kendi Yayını), İstanbul, 1998.

YAMAN, Mehmet, Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu, (Kendi Yayını), İstanbul, 1994

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Eklerle Yayına Hazırlayan: Turhan YÖRÜKAN, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1998.

3. MAKALELER :

AKTAŞ, Ali, Kent Ortamında Aleviler'in Kendilerini tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi, 1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, Ocak 1999.

GÖLPINARLI, Abdölbaki, İslam Ansiklopedisi Kızılbaş Maddesi, Sadeleştiren: Alişan AKPINAR, Folkloru Doğru, 63. Sayı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1998.

MUNZUROĞLU, Doğan, Tarık: İnsanın Kullandığı İlk Alete Tapması, Munzur-Dersim Etnoğrafya Dergisi, 4. Sayı, Ankara, Ekim-Kasım-Aralık 2000.

Nazımiye Tetkik Seyahati Notları, Folkloru Doğru Dergisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 63.

Kıştım Marı (Evliyası) ve Tarık-Pençe Kavgası (1)

Vatan Özgöl tarafından yazıldı.

Sayı, İstanbul, 1988

ONARLI, İsmail, II. Bölüm, XIII. Dersim'de Bazı Gelenekler ve İnanç Motifleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 15. Sayı, Ankara, Güz 2000.

ÖZGÜL, Vatan, 19. Yüzyıl'dan Önce Balaban Aşireti, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 14. Sayı, Ankara, Yaz 2000

ÖZGÜL, Vatan, 1.Dünya Savaşı Öncesinde Balabanlılar, Osmanlı İmparatorluğu ve İttihat-Terakki ile İlgili Bazı Belgeler, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 16. Sayı, Ankara, Kış 2001.

ÖZGÜL, Vatan, 1. Dünya Savaşı'nda Erzincan Cephesi İle İlgili Yeni Belgeler, Balabanlılar ve 3. Ordu Arasındaki Bağlantı (1) (Ocak 1916-Temmuz 1916), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 17. Sayı, Ankara, İlkbahar 2001.

ÖZGÜL, Vatan, 1. Dünya Savaşı'nda Erzincan Cephesi İle İlgili Yeni Belgeler, Balabanlılar ve 3. Ordu Arasındaki Bağlantı (2) (Temmuz 1916-Kasım 1921), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 18. Sayı, Ankara, Yaz 2001.

4.KAYNAK KİŞİ:

ÖZGÜL, Hasan, (Yaş: 52)

5. DİĞER :

İmam Cafer Buyruğu, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, Ağustos 1995

DİPNOTLAR:

(1)Yardımlarından dolayı Ali YAMAN'a teşekkür ederim.

(2) bkz. İsmet MİROĞLU, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, s. 108

(3) bkz. Adem KAPLAN, Tanyeri Ağarırken, s. 28-31

(4)a.g.e. s. 30. Bu bir halk söylencesidir. Kıştım, oldukça eski bir köydür. Kıştım sözcüğünün Ermenice olma ihtimali vardır. Yani Ermenilerden kalma bir köy ihtimali yüksektir. Nitekim 1520-1566 yıllarında yazılmış tahrir defterlerinde bu köyün kayıtları mevcuttur. (bkz. İsmet MİROĞLU, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası, s. 108)

(5) bkz. Doğan MUNZUROĞLU, Tarık: İnsanın Kullandığı İlk Alete Tapması, Munzur-Dersim Etnoğrafya Dergisi, s. 85; Dedelik ve Ocaklar ilgili bilgi için bkz. Ali YAMAN, Alevilikte Dedelik-Ocaklar

(6)Nuri DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 109, 111

(7)bkz, Abdülbaki GÖLPINARLI, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 323-326; Abdülbaki GÖLPINARLI, İslam Ansiklopedisi Kızılbaş Maddesi, Sadeleştiren: Alişan AKPINAR, Folkloru Doğru, 63. Sayı, s. 85-87; İsmail ONARLI, II. Bölüm, XIII. Dersim'de Bazı Gelenekler ve İnanç Motifleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 15. Sayı, s. 174-177; Nazımiye Tetkik Seyahati Notları, Folkloru Doğru Dergisi, 63. Sayı, s. 63; Hasan Reşit TANKUT, Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler, s. 99; İmam Cafer Buyruğu, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s. 65, 94-97, 104, 110-112, 135, 136, 165-168, 199; Mehmet YAMAN, Erdebili Şeyh Safi ve Buyruğu, s. 131; Yusuf Ziya YÖRÜKAN, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, s. 72, 73, 468, 469; Doğan MUNZUROĞLU, Tarık: İnsanın Kullandığı İlk Alete Tapması, Munzur-Dersim Etnoğrafya Dergisi, s. 76-90

(8)"Evliya Çelebi'nin "ağaca ibadet eden âdemî kavmi" diye hayretle zikrettiği Karakoyunlu Türkmenleri, takdis ettikleri ağaçların etrafında kalabalık sayıda mum yakarak ayîn yapmakta, ağaçlara demir parçaları asmaktadırlar." Ahmet Yaşar OCAK, Alevi-Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, s. 113. Ağaç kültü hakkında geniş bilgi için bkz. a.g.e. s. 107- 119

(9)bkz, Abdülbaki GÖLPINARLI, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s. 323-326; Abdülbaki GÖLPINARLI, İslam Ansiklopedisi Kızılbaş Maddesi, Sadeleştiren: Alişan AKPINAR, Folkloru Doğru, 63. Sayı, s. 85-87; İmam Cafer Buyruğu, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, s. 65, 94-97, 104, 110-112, 135, 136, 165-168, 199; Doğan MUNZUROĞLU, Tariq: İnsanın Kullandığı İlk Alete Tapması, Munzur-Dersim Etnoğrafya Dergisi, s. 76-90

(10) Dedegan-Babagan Bektaşîlik tanımlamaları ve ilgili ayrışmalarla ilgili bkz. Ali AKTAŞ, Kent Ortamında Aleviler'in Kendilerini tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açısından Değerlendirilmesi, 1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyum Bildirileri, s. 452

(11) bkz. Abdülbaki GÖLPINARLI, Abdülbaki GÖLPINARLI, İslam Ansiklopedisi Kızılbaş Maddesi, Sadeleştiren: Alişan AKPINAR, Folkloru Doğru, 63. Sayı, s. 87

(12) Yusuf Ziya YÖRÜKAN, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, s. 469

(13) Nuri DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 109; Balabanlılar ve Gül Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. bkz. Vatan ÖZGÜL, 1. Dünya Savaşı'nda Erzincan Cephesi İle İlgili Yeni Belgeler, Balabanlılar ve 3. Ordu Arasındaki Bağlantı (2) (TEMMUZ 1916-KASIM1921), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 18. Sayı; Vatan ÖZGÜL, 1. Dünya Savaşı'nda Erzincan Cephesi İle İlgili Yeni Belgeler, Balabanlılar ve 3. Ordu Arasındaki Bağlantı (1) (OCAK 1916-TEMMUZ 1916), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 17. Sayı; Vatan ÖZGÜL, 1.Dünya Savaşı Öncesinde Balabanlılar, Osmanlı İmparatorluğu ve İttihat-Terakki ile İlgili Bazı Belgeler, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 16. Sayı; Vatan ÖZGÜL, 19. Yüzyıl'dan Önce Balaban Aşireti, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 14. Sayı.

(14) Nejat BİRDOĞAN, Çelebi Cemalettin Savunması, Ön Kapak.

(15) Bu bilgiyi Gazeteci-Yazar Murat BARDAKÇI'yla olan bir görüşmemiz sırasında aldık.

(16) Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, mar maddesi.

(17) Belki de Ermeniler'le ilgilidir. (?)

(18) "Saint" ya da "Aziz" kültü ve Anadolu'daki İslam ile olan bağlantısı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar OCAK, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü

(19) İsmail ONARLI, II. Bölüm, XIII. Dersim'de Bazı Gelenekler ve İnanç Motifleri, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 15. Sayı, s. 176; Musul (Irak) yakınındaki, eskiden Saint Georges'a ait olan Mar Behnam manastırı civarında Deyru'l Hadır adıyla inşa edilen bir tekke, adından da anlaşılacağı üzere, Hızır'ın makamıdır. (Ahmet Yaşar OCAK, İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, s. 124)

(20) Ali KAYA, Dersim Tarihi, s. 187

(21) Abdülbaki GÖLPINARLI, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, s 385

(22) Nuri DERSİMİ, Hatıratım, s. 119-122

(23) Nuri DERSİMİ, Kürdistan Tarihinde Dersim, s. 109, 111

(24) Bu bilgiyi, kendisi de Balabanlı olan ve bu köyde uzun süre öğretmenlik yapmış olan Hasan ÖZGÜL'den aldık. (Hasan ÖZGÜL, Yaş: 50)

(25) Vecihi TİMÜROĞLU, Bir Sürgünün Ezgileri-Dersim'in Ağıldı, s. 39-41